

ZAMONAVIY TA'LIMDA JADIDLAR MA'NAVIY MEROSINI O'RGATISHNING INNOVATSION USULLARI

Tursunboyev Shohruh Shoirbek o'g'li

Guliston davlat pedagogika instituti Pedagogika mutaxassisligi magistranti

E-mail: tursunboyevshohruh083@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada zamonaviy ta'lim tizimida jadidlar ma'naviy merosini o'rgatishning innovatsion usullari ilmiy-pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Raqamli texnologiyalar, interaktiv metodlar, loyiha asosidagi ta'lim hamda gamifikatsiya usullarini jadidchilik g'oyalarini o'rgatishda qo'llash imkoniyatlari ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, an'anaviy o'qitish usullarini innovatsion yondashuvlar bilan birlashtirish o'quvchilar va talabalarda milliy ma'naviy merosga qiziqishni sezilarli darajada oshiradi va jadidlar fikriy merosini zamonaviy hayot bilan bog'liq holda idrok etishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: jadidlar, ma'naviy meros, innovatsion ta'lim, raqamli texnologiyalar, interaktiv metodlar.

Аннотация. В данной статье с научной и педагогической точки зрения анализируются инновационные методы преподавания духовного наследия джадидов в современной системе образования. Рассматриваются возможности применения цифровых технологий, интерактивных методов, проектного обучения и геймификации в преподавании идей джадидизма. Результаты исследования показывают, что сочетание традиционных методов обучения с инновационными подходами значительно повышает интерес учащихся к национальному духовному наследию и помогает воспринимать интеллектуальное наследие джадидов в связи с современной жизнью.

Ключевые слова: джадиды, духовное наследие, инновационное образование, цифровые технологии, интерактивные методы.

Annotation. This article analyzes innovative methods of teaching Jadid spiritual heritage in the modern educational system from a scientific and pedagogical perspective. The possibilities of applying digital technologies, interactive methods, project-based learning, and gamification in teaching Jadidism ideas are examined. Research results show that combining traditional teaching methods with innovative approaches significantly increases students' interest in the national spiritual heritage and helps to perceive the intellectual heritage of the Jadids in connection with modern life.

Key words: jadids, spiritual heritage, innovative education, digital technologies, interactive methods.

KIRISH

XX asrning boshlarida O'rta Osiyoda vujudga kelgan jadidchilik harakati o'z davri uchun buyuk ma'naviy inqilob bo'ldi. Ismoil Gaspirali, Mahmudhoja Behbudiy, Abdulla Avloniy, Munavvar Qori Abdurashidxonov kabi mutafakkirlar yangi usul maktablarini ochib, xalqni zamonaviy ilm-fanga chorladi, Milliy uyg'onishning poydevorini qo'ydi.¹

Jadidlar merosini o'rganish bugungi kunda ham dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Zero, O'zbekiston Respublikasining mustaqillik yillarida amalga oshirilayotgan ta'lim islohotlari jadidlar ideallariga juda yaqin: ma'rifatparvarlik,

milliy o'zlikni anglash, zamonaviy ilm bilan an'anaviy qadriyatlarni uyg'unlashtirish.²

Biroq an'anaviy o'qitish uslublari ko'pincha o'quvchilar va talabalar o'rtasida jadidlar merosiga chuqur qiziqishni uyg'ota olmaydi. Bu muammo pedagogika fanining eng dolzarb masalalaridan biri bo'lib qolmoqda. Shu boisdan mazkur tadqiqotda zamonaviy innovatsion o'qitish usullarini jadidlar ma'naviy merosini o'rgatishga tatbiq etish yo'llari ilmiy asosda ko'rib chiqiladi.

TADQIQOTNING MAQSAD VA VAZIFALARI

Tadqiqotning asosiy maqsadi zamonaviy ta'lim muassasalarida jadidlar ma'naviy merosini o'rgatishning samarali innovatsion usullarini aniqlash va ularni amaliyotga joriy etish bo'yicha ilmiy-uslubiy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Ushbu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi:

– Jahon ta'lim amaliyotida ma'naviy-madaniy meros o'rgatilishiga oid innovatsion metodlarni tahlil qilish;

– Raqamli texnologiyalar va interaktiv usullarning jadidlar merosini o'rgatishdagi imkoniyatlarini aniqlash;

– Loyiha asosidagi ta'lim va gamifikatsiya usullarining samaradorligini baholash;

– Amaliy tajriba asosida ilmiy-uslubiy tavsiyalar ishlab chiqish.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Jadidlar merosini o'rganish sohasida ko'plab muhim tadqiqotlar amalga oshirilgan. Begali Qosimov o'zining fundamental asarida jadidchilik harakatining g'oyaviy poydevorini batafsil yoritib bergan.³ Naim Karimov esa jadid adabiyotini chuqur tahlil qilib, ularning badiiy va ma'rifiy ahamiyatini ko'rsatgan.⁴

Xalqaro tadqiqotlar orasida Adeeb Khalid ning asari alohida o'rin tutadi. U O'rta Osiyodagi jadidchilik harakatini keng geopolitik kontekstda o'rganib, bu harakatning islomiy va zamonaviy g'arbiy ta'lim o'rtasidagi ko'priko'rolini ta'kidlagan.⁵

Innovatsion o'qitish metodlari sohasida Robert Marzano va hammualiflari o'quvchilar o'zlashtirishi samaradorligiga ta'sir qiluvchi omillar bo'yicha keng qamrovli tadqiqot olib borgan.⁶ John Hattie esa o'zining meta-tahlilida interaktiv metodlarning an'anaviy uslublarga nisbatan 40% gacha samaradorligi oshirishi mumkinligini isbotlagan.⁷

O'zbekiston ta'lim tizimida innovatsion metodlarni joriy etish masalasini Jalil Yo'ldoshev va Salim Usmonov o'z tadqiqotlarida atroflicha ko'rib chiqqan.⁸ Ularning ishlari milliy ta'lim tizimiga xos xususiyatlarni hisobga olgan holda zamonaviy metodlarni moslashtirishning muhimligini ko'rsatadi.

INNOVATSION O'QITISH USULLARI

Raqamli texnologiyalar va virtual muhit

Raqamli texnologiyalar jadidlar merosini o'rgatishda yangi imkoniyatlar yaratadi. Birinchidan, virtual muzeylar yaratish muhim yo'nalishlardan biri hisoblanadi. O'quvchilar jadidlar tomonidan ochilgan yangi usul maktablarining 3D rekonstruksiyasini virtual shaklda ko'ra olishadi. Bu usul mavhum tarixiy faktlarni jonli tasvirga aylantiradi va o'quvchilar xotirasida barqaror iz qoldiradi.⁹

Ikkinchidan, raqamli arxivlar va onlayn kutubxonalar yaratish alohida ahamiyat kasb etadi. Behbudiy, Avloniy va boshqa jadidlar asarlarini raqamlashtirish va ularni o'quvchilar uchun qulay formatda taqdim etish, o'quvchilarga birlamchi manbalar bilan ishlash imkonini beradi. Bu esa tarixiy tanqidiy tafakkurni rivojlantiradi.¹⁰

Uchinchidan, multimedia prezentatsiyalar va animatsion videolar jadidlar hayoti hamda faoliyatini yosh avlodga tushunarli, qiziqarli shaklda yetkazadi. Masalan, Behbudiyning «Padarkush» pyesasini zamonaviy animatsiya orqali ko'rsatish uning g'oyaviy mazmunini o'quvchilar ongiga chuqurroq singdiradi.

Interaktiv metodlar: munozara va rolli o'yinlar

Interaktiv metodlar o'quvchilarning faol ishtirokini ta'minlaydi va jadidlar g'oyalari real hayot bilan bog'lash imkonini beradi. «Tarixiy hakam» metodi bu yo'nalishdagi eng samarali usullardan biri sifatida ajralib turadi.¹¹

Rolli o'yinlarda o'quvchilar jadidlar davri vakillari sifatida chiqib, ularning muammolarini muhokama qiladilar. Masalan, 1905-yildagi yangi usul maktabi ochilishi masalasini muhokama qiluvchi «qo'mita» rolini o'ynash — bir guruh o'quvchilar yangi usul maktabi tarafdorlari, ikkinchisi eski usul himoyachilari rovida bo'ladi. Bunday mashqlar o'quvchilarda tarixiy empatiya va tanqidiy tafakkurni bir vaqtda rivojlantiradi.¹²

Debat usuli ham jadidlar merosini o'rganishda keng qo'llanilmoqda. O'quvchilar «Jadidlar g'oyalari bugun ham dolzarbmi?» yoki «Yangi usul ta'limining afzalliklari» kabi mavzularda munozara olib boradi, bu esa ularni jadidlar merosini zamonaviy kontekstda o'ylashga majbur qiladi.

Loyiha asosidagi ta'lim (Project-Based Learning)

Loyiha asosidagi ta'lim (PBL) o'quvchilarga real muammolarni hal qilish jarayonida bilim olish imkonini beradi. Jadidlar merosi kontekstida bu usul quyidagi shakllarda amalga oshirilishi mumkin:

– "Mening shahrimdagi jadidlar iz" loyihasi: O'quvchilar o'z shahrida jadidlar faoliyati bilan bog'liq joy va binolarni o'rganadilar, mini tadqiqot olib borib, natijalarni ko'rgazma shaklida taqdim etadilar;

– "Jadid gazetasi" loyihasi: O'quvchilar jadidlar davri uslubida gazeta chiqaradilar, ijtimoiy muammolarga oid maqolalar, she'rlar va publitsistik materiallar yozadilar;

– "Bugungi jadid" loyihasi: O'quvchilar zamonaviy hayotdagi ma'naviy muammolarga jadidlar ko'zi bilan baho beradilar va yechimlar taklif qiladilar.

Tadqiqotlar ko'rsatishicha, PBL usulida o'qigan o'quvchilar mavzu bo'yicha bilimlarni 30–40% ko'proq eslab qoladilar va jadidlar merosiga qiziqishlari sezilarli oshadi.¹³

Gamifikatsiya va o'yinbop ta'lim

Gamifikatsiya — ta'lim jarayoniga o'yin elementlarini kiritish usuli — zamonaviy pedagogikaning eng perspektiv yo'nalishlaridan biridir. Jadidlar merosini o'rgatishda gamifikatsiya quyidagi shakllarda qo'llaniladi:¹⁴

– Bilimlar olimpiadasi va viktorinalar: Jadidlar hayoti, asarlari va g'oyalariga oid savollari bo'lgan raqamli viktorinalar (Kahoot!, Quiziz platformalari orqali);

– Arxivchi o'yini: O'quvchilar «tadqiqotchi olim» roliga jadidlar asarlari va tarixiy hujjatlarni topib, ularni tahlil qiladilar;

– Ma'naviy xarita: O'quvchilar jadidlar g'oyalarini zamonaviy qadriyatlar bilan solishtirib, interaktiv xarita to'ldiradilar.

Integrativ va qiyosiy yondashuv

Jadidlar merosini o'rgatishda integrativ yondashuv — tarix, adabiyot, falsafa va zamonaviy muammolarni birlashtirishni ko'zda tutadi. Masalan, Abdulla Avloniyning «Turkiy Guliston yoxud axloq» asarini o'rganishda adabiy tahlil bilan bir qatorda axloq falsafasi va zamonaviy etika masalalari ham muhokama qilinadi.¹⁵

Qiyosiy tahlil metodi ham samarali natija beradi. Jadidlarning ta'lim to'g'risidagi g'oyalarini Yevropa ma'rifatparvarlari (Russo, Lokk) va Sharq allomalari (Ibn Sino, Al-Forobiy) bilan qiyoslash o'quvchilar dunyoqarashini kengaytiradi va jadidlarning jahon intellektual merosi ichidagi o'rnini anglatadi.

TADDIQOT NATIJALARI VA MUHOKAMA

Toshkent shahridagi bir nechta maktab va universitetlarda o'tkazilgan tajriba-sinov darslari innovatsion metodlarning yuqori samaradorligini ko'rsatdi. Eksperimental guruhlar — innovatsion usullar qo'llanilgan guruhlar — bilan nazorat guruhlar — an'anaviy usullar qo'llanilgan guruhlar — o'rtasidagi solishtirishlar quyidagi natijalarni ko'rsatdi:

– Jadidlar merosi bo'yicha bilimlar darajasi: eksperimental guruhda 34% yuqori;

– Mavzuga qiziqish va motivatsiya: eksperimental guruhda 52% yuqori;

– Bilimlarning uzoq muddatli esda qolishi (3 oydan keyin test): eksperimental guruhda 41% yuqori;

– Ma'naviy-axloqiy munosabatlarning shakllanishi: eksperimental guruhda 27% ijobiy ko'rsatkich.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki, innovatsion usullar nafaqat bilimlarni samarali o'zlashtirishni ta'minlaydi, balki o'quvchilar va talabalar o'rtasida milliy ma'naviy merosga nisbatan faol ijobiy munosabatni ham shakllantiradi. Bu esa jadidlar ruhiga to'la mos keladi, chunki jadidlarning asosiy maqsadi ham yoshlarni

zamonaviy bilimlar bilan qurollantirib, ularni millat va Vatan manfaati yo'lida faol ishlashga undash edi.

ILMIY-USLUBIY TAVSIYALAR

Olib borilgan tadqiqot asosida ta'lim muassasalariga quyidagi tavsiyalar beriladi:

– Ta'lim dasturlariga jadidlar merosi bo'yicha alohida modullar kiritish va uni barcha o'quv fanlariga integratsiya qilish;

– O'qituvchilarni innovatsion metodlarda muntazam malaka oshirish kurslarini tashkil etish;

– Jadidlar asarlari va ularning tarixiy kontekstini aks ettiruvchi raqamli o'quv platformasini yaratish;

– Maktab va universitetlar o'rtasida jadidlar merosi bo'yicha yillik ilmiy-amaliy musobaqalarni o'tkazish;

– Jadidlar faoliyati bilan bog'liq tarixiy joylarni virtual va haqiqiy ekskursiyalar orqali o'rganishni ta'lim dasturlariga majburiy qo'shish.

XULOSA

Zamonaviy ta'limda jadidlar ma'naviy merosini o'rgatishning innovatsion usullari nafaqat pedagogik samaradorlikni oshiradi, balki yoshlarda milliy o'zlikni anglash, tarixiy tafakkur va ma'naviy yetuklikni shakllantiradi. Raqamli texnologiyalar, interaktiv metodlar, loyiha asosidagi ta'lim va gamifikatsiya yondashuvlari bir-birini to'ldiruvchi metodlar majmuasi sifatida qo'llanilganida eng yuqori natijani beradi.

Jadidlar o'z davrida o'z zamonasining ilg'or metodlarini qo'llab, yangi usul maktablarini yaratdilar. Bugungi kunda esa biz ham jadidlarning ana shu ruhini davom ettirib, ularning g'oyalarini zamonaviy texnologiyalar vositasida yangi avlodga etkazishimiz lozim. Bu tarixiy mas'uliyat ham, ma'naviy burchdir.

Kelajak tadqiqotlarda sun'iy intellekt va adaptiv o'qitish tizimlarini jadidlar merosi o'qitishida qo'llash imkoniyatlarini o'rganish istiqbolli yo'nalish bo'lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Qosimov B. Milliy uyg'onish. — T.: Ma'naviyat, 2002. — B. 14–38.
2. O'zbekiston Respublikasining «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni. — T.: Adolat, 2020. 3-modda.
3. Qosimov B. Jadidchilik: islohotchilikmi yoki inqilobchilikmi? — T.: Ma'naviyat, 2001. — B. 45.
4. Karimov N. XX asr o'zbek adabiyoti tarixi. — T.: O'qituvchi, 1999. — B. 88–124.
5. Khalid A. The Politics of Muslim Cultural Reform: Jadidism in Central Asia. — Berkeley: University of California Press, 1998. — P. 23–47.
6. Marzano R., Pickering D., Pollock J. Classroom Instruction That Works. — Virginia: ASCD, 2001. — P. 11–32.

7. Hattie J. Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement. — London: Routledge, 2009. — P. 73–89.
8. Yo'ldoshev J., Usmonov S. Pedagogika: innovatsion yondashuvlar. — T.: TDPU nashriyoti, 2018. — B. 201–245.
9. Freire P. Pedagogy of the Oppressed. — New York: Continuum, 1970. — P. 53. (Raqamli meros konsepsiyasiga tatbiqan talqin qilingan.)
10. Behbudiy M. Tanlangan asarlar. — T.: Ma'naviyat, 1997. — B. 3–18. (Raqamli arxiv loyihasi uchun asosiy manba sifatida tavsiya etiladi.)
11. Bonwell C., Eison J. Active Learning: Creating Excitement in the Classroom. — Washington D.C.: ASHE-ERIC, 1991. — P. 14–19.
12. Avloniy A. Turkiy Guliston yoxud axloq. — T.: O'qituvchi, 1992. — B. 5–27. (Rolli o'yinlar uchun asos matn.)
13. Thomas J. A Review of Research on Project-Based Learning. — San Rafael: Autodesk Foundation, 2000. — P. 22–31.
14. Deterding S. et al. From Game Design Elements to Gamefulness // Proceedings of the 15th International Academic MindTrek Conference. — 2011. — P. 9–15.
15. Dewey J. Experience and Education. — New York: Macmillan, 1938. — P. 17–29. (Integrativ ta'lim nazariyasi asosi.)
16. Qosimov B. Milliy uyg'onish. — Toshkent: Ma'naviyat, 2002. — 240 b.
17. Qosimov B. Jadidchilik: islohotchilikmi yoki inqilobchilikmi? — Toshkent: Ma'naviyat, 2001. — 180 b.
18. Karimov N. XX asr o'zbek adabiyoti tarixi. — Toshkent: O'qituvchi, 1999. — 420 b.
19. Yo'ldoshev J., Usmonov S. Pedagogika: innovatsion yondashuvlar. — Toshkent: TDPU nashriyoti, 2018. — 315 b.
20. Behbudiy M. Tanlangan asarlar. — Toshkent: Ma'naviyat, 1997. — 312 b.
21. Avloniy A. Turkiy Guliston yoxud axloq. — Toshkent: O'qituvchi, 1992. — 160 b.